

Concerning 'A Geonic Version of the Sugya 'הבא לי גיטי' ("Tarbiz", XLVII, 1978, pp. 20—29) / 'למאמרו של ש"י פרידמן על סוגיית: 'הבא לי גיטי' /

Author(s): רוברט ברודי and Robert Brody

Source: *Tarbiz* / ניסן-אלול (חוברת ג/ד, תרכ"ץ, ניסן-אלול תשל"ט, כרך מח, *Tarbiz* / (תשל"ט), pp. 364–369

Published by: המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל / Mandel Institute for Jewish Studies

Stable URL: <http://www.jstor.com/stable/23595026>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Mandel Institute for Jewish Studies / ע"ש מנדל / המכון למדעי היהדות is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Tarbiz* / תרכ"ץ

למאמרו של ש"י פרידמן על סוגיית 'הבא לי גיטי'*

מאת

רוברט ברודי

ש"י פרידמן ייחד את הדיבור במאמרו החשוב על נוסח הגאונים בסוגיה זו.¹ הוא ניגש לניתוחה מפאת הבעיה של 'הסתמא הקדומה' – לפי הסוגיה במצבה הנוכחי נראה שרב אשי משיב על דברי 'סתם התלמוד', וזה נראה לו כקשה לקבל. על-ידי שחזור נוסח הגאונים בסוגיה ניסה להראות שכל התופעה הזאת היא תוצאה של עיבוד מאוחר (למדי) של הסוגיה, ולא היתה קיימת כלל בסוגיה המקורית.² המאמר כולל חומר חשוב וחדושים חריפים, אבל נראה לי שהמחבר עדיין השאיר מקום לאחרים להתגדר בו.

תחילה נסכם בקצרה את הנקודות המרכזיות בטיעונו של פרידמן :

- א. מתוך תשובה של רב הילאי גאון יוצא (לאחר תיקון הנוסח) שהגאון גרס פעמיים 'ואשתו אמרה' במקום 'ואשתך אמרה' שבנוסחאות המקובלות.³ נוסח כזה נמצא גם במקומות אחרים⁴ וייתכן שרש"י הכיר את הנוסח הזה ודחה אותו.
- ב. רב הילאי גרס 'אלא אי איתמר איפכא איתמר', במקום הביטוי : 'בשלמא אי איתמר איפכא', שלפניו.⁵
- ג. יתר על כן : אין הגאון מזכיר כלל את עניין 'אדיבורא ידידיה', ויש להניח שלא היה לפניו.⁶
- ד. צריך להשמיט מתוך הלכות גדולות ד"ו את הפסקה שמתחילה 'דאיתמר'. פסקה זו נוספה על-פי הנוסח שלנו בתלמוד, וסותרת את הפסקאות שלפניה ולאחריה.⁷ אם גשמיט אותה, אין זכר לעניין 'אדיבורא ידידיה' גם בהלכות גדולות.
- ה. יש להניח שנוסח הגאונים היה בבחינת 'לישנא אחרינא' לסוגיה במסכת גיטין. 'לשון' זו הועברה לב"מ בתור קושיה. אחר-כך עיבד 'בעל גמרא' אחד את סוגיית ב"מ על-פי הנוסח שנתחדש במסכת גיטין. לבסוף נעתק קטע מסוגיית ב"מ לתוך סוגיית גיטין.⁷

* תודתי נתונה לפרופ' י' זוסמן, שקרא את המאמר והעירני כמה הערות חשובות.

1 הסוגיה נמצאת בגיטין סב ע"ב-סג ע"א, ובב"מ עו ע"א-ע"ב. המאמר : ש"י פרידמן, 'לישנא אחרינא של הגאונים לסוגיית הבא לי גיטי', תרביץ, מז (תשל"ח), עמ' 20-29 [להלן : פרידמן].

2 שם, עמ' 26-29.

3 שם, עמ' 23-24.

4 שם, עמ' 24, 27.

5 שם, עמ' 25.

6 שם, עמ' 25-26.

7 שם, עמ' 28-29.

ועכשיו נחוזה את דעתנו על כל אחת מן הנקודות האלה :

- א. לדעתי, אין להכחיש עניין זה.^{7*}
 - ב. כך הדעה נוטה, ובוודאי מאחר שקיבלנו את עניין א' אי אפשר שנוסח הגאון בדברי רב אשי היה דומה לנוסחתנו, שהרי תהיה בכך סתירה פנימית ברורה.⁸
 - ג. נכון הוא שהגאון לא הזכיר את עניין 'אדיבורא דידיה', אבל אין לא ראינו ראייה — בייחוד כשמדובר בתשובות הגאונים, שרוב רובן הגיעו לידינו בצורה מקוטעת. יש גם להביא בחשבון את לשון הגאון 'ואמרינן בסופא אלא אי איתמר איפכה איתמר'. לשון זו כאילו רומזת על חלק אמצעי בסוגיה, שאותו אין הגאון מצטט.⁹ אין שום ניגוד בין תוכן התשובה ובין עניין 'אדיבורא דידיה', חוץ מבעיית הנוסח שיוצאת מגקודה א'. ולהלן נרחיב את הדיבור בעניין זה.
 - ד. קשה, לדעתי, להשמיט את הפסקה הזאת. אם נעשה כן, יישארו לנו שתי פסקאות מקבילות, ואין השנייה מוסיפה על הראשונה ולא כלום (חוץ מן הפירוש 'דאמר אנא שליח לקבלה הוינא להולכה לא הוינא', שנמצא כבר בתלמוד).¹⁰ יתר על כן, הפסקה השנייה תישאר כאילו תלויה באוויר: היא מתחילה 'והלכתא כדתיין רב אשי אליבא דרב', בלי שום רמז לאן משתייכים הדברים.
- פרידמן טוען¹¹ שפסקאות אלה סותרות את הסוגיה שלפנינו. לפי סוגייתנו בהתקבל-הבא 'מספא לן מילתא אי אדיבורא דידיה קא סמך, ומשהגיע גט לידה מגורשת, אי אדיבורא דידיה קא סמך, ומשהגיע גט לידו מגורשת' (עיתור), ואילו בפסקאות שבהלכות גדולות מיעט וביטל שליחות קבלה והשאיר רק שליחות הבאה, ולכן 'ודאי כי הגיע גט לידה מגורשת'. אבל אין הסתירה הזאת ברורה כל-כך. קודם כל אם נקבל את פירושו של בעל העיטור, בין כה וכה מגורשת היא כשיגיע גט לידה לכל הפחות, ובצדק יכול בעל הלכות גדולות לומר 'כי הגיע גט לידה מגורשת'.¹² חוץ מזה, אין דבריו של בעל העיטור מוכרחים לגמרי. שתי האפשרויות לא הועלו בצורת בעיה, אלא כהצעת פסקים אפשריים הקשורים בלשון 'אי נמי'. ונראה לי לפחות אפשרי שבמקרה כזה היה בעל הלכות גדולות פוסק כאפשרות השנייה על-פי הכלל 'הילכתא כלישנא בתרא'.^{13*}
- 7* התיקון מתאמת גם בתוך קובץ של תשובות הגאונים כ"י מונטיפיורי 99, עמ' 13. ידידי מר ג' ליבזון העירני על חשיבות כתב-יד זה.
 - 8 יש אולי עוד אפשרות אחת, אמנם סבירה פחות: לפני הגאון היה נוסח שהשתמש בלשון 'בשלמא אי איתמר איפכא' כדי לדחות לגמרי את המסורת המקובלת בדברי רב, ולקבוע באופן מוחלט שצריך להפוך את לשון המקור שעליו מוסבים דבריו. השווה את השלב השני בשחזור שאציע להלן (עמ' 368). לפי הנחה כזאת, אין בדברי הגאון ציטוט ממש אלא פאראפראזה. אבל האפשרות הזאת נראית פחות סבירה לפי דברי רב הילאי. היתרון היחיד כמעט שיש לה הוא שבכל העדויות הישירות שיש לנו, כולל קטע הגניזה, משתמשים בלשון 'אי אמרת בשלמא'.
 - 9 אולי הופיע בנוסח המקורי של התשובה, ונשמט על-ידי אחד המעתיקים.
 - 10 אולי יש מקום לטעון שלפני בעל הלכות גדולות או אחד ממקורותיו היה המצב שונה — עיין להלן, הערה 32. על הבעיות הכרוכות בשאר הנוסחאות של ספר ה"ג, עיין: פרידמן, הערה 21.
 - 11 שם, סוף עמ' 25.
 - 12 נגד פירוש כזה יש אמנם לטעון: אם כן הוא, הרי דבריו של בעל הלכות גדולות יכולים להטעות את הקורא לחשוב שקדם שהגיע גט לידה בוודאי אינה מגורשת, ולפי האמת משעה שהגיע ליד השליח היא ספק מגורשת — ויש בזה נפקא מינה להלכה אם היא פשטה ידה בינתיים וקיבלה קידושין מאחר. אבל איני יודע אם מותר לדייק כל-כך בלשונן של הלכות גדולות, והעניין דורש בירור כללי.
 - 13 מקובל בדרך-כלל לחשוב שכלל זה מתייחס רק לסגנונות 'איכא דאמרי' ו'איבעית אימא' — השווה: ש' אסף, תקופת הגאונים וספרותה, עמ' רלג—רלד. אבל כמעט ברי לי שהרמב"ם משתמש בכלל זה גם לגבי סגנונות כמו 'תני חד... תניא אידך', 'חד אמר... וחד אמר', ואם כן הוא

ודאי הוא שאין לקבל את גוסס הפסקה האמצעית בהלכות גדולות כמות שהוא, והדברים סותרים את עצמם גם בתוך הפסקה הזאת עצמה. וכמו שקבע פרידמן,¹⁴ זוהי תוצאה של 'הגהה חלקית'. מאידך הוא טוען ש'מי שהשלים קטע זה' גרס כבר במסכת גיטין כלפנינו.¹⁵ אם כן צריך להניח שלפני המשלים היה גוסס חצי-מוגה במסכת גיטין, והכניס אותו לתוך הלכות גדולות.¹⁶ ונראה לי סביר יותר להניח שהגוסס שלפנינו בהלכות גדולות הוא פרי ניסיון לא-מוצלח של איזה מעתיק או מעבד להתאים את הגוסס שמצא בהלכות גדולות לגוסס שהיה לפניו בתלמוד.¹⁷

ה. כל השחזור הזה נראה לי מוקשה, מטעמים שונים.¹⁸ קודם כל, אין שום זכר בדברי הגאונים לקיומן של שתי לשונות חלוקות. ואין שום קושי בהבנת ההמשך בגיטין לפי לשון זו שגורסת 'ואשתו אמרה'. ומניין לנו להמציא 'לישנא אחרינא' שאין לה זכר בשום מקום? אין זה אלא שהמחבר רוצה להמציא 'סוגיה' כלשהי שבה אפשר לתאר שבאו דברי רב אשי ישר על דברי רב, בלי שיווכר כלל עניין 'אדיבורא ידידה'. ולא רק שאין שום זכר לסוגיה נפרדת כזאת, אלא שגם בהמצאה הזאת כשלעצמה יש קשיים מסוימים. המחבר מציע גוסס כזה:¹⁹

ת"ש הבא לי גיטי... אמר רב אפילו הגיע גט לידה אינה מגורשת — כי מטי גיטא לידה מיהא תיגרש — אלא אמר רב אשי אי איתמר איפכא איתמר... אינה מגורשת, דעקרה שליח לשלי-חותיה לגמרי, דאמר שליח לקבלה הוינא להולכה לא הוינא.

האם סביר להניח שהשאלה שעליה מבסס רב אשי את תיקונו באה בסתם, ובקיצור נמרץ, בזמן שהגוסס המתוקן שהוא מציע מובא בשמו (ובלשון 'אלא אמר ר"א')? ובליוי פירוש רחב יחסית? האם ייתכן שרב הילאי יאמר על סוגיה כזאת 'ואמרינן בסופא אלא אי איתמר איפכא איתמר',²⁰ כשרק שש מלים מבדילות בין ההצעה הראשונה לתיקונו של רב אשי, וכשתיקון זה (דווקא!) בא במפורש בשמו? האם ייתכן ש'בעל הגמרא' בב"מ הביא את דבריו של רב אשי — שיש בהם מתחילה קושיה ותירוץ — כדי להשתמש בתירוץ שלו בתור קושיה, בלי לשנות את לשונו כלל וכלל, עד ש'בעל גמרא' מאוחר יותר יכול להבין שדברי רב אשי כאן באו לשם תירוץ? היינו מצפים לכל הפחות לסגנון כמו 'ואמר רב אשי' במקום 'אלא אמר רב אשי', וגם לתירוץ או למסקנה כלשהי המתייחסת לשאלה המובעת בהבאת דבריו של רב אשי.²¹

ייתכן מאוד ששימוש רחב כזה יש בו שורשים בתקופת הגאונים, כמו שהכלל עצמו נמצא לראשונה אצל הגאונים. ואני מקווה להרחיב את הדיבור בעניין זה בהזדמנות אחרת אי"ה.

14 פרידמן, עמ' 24.

15 שם, עמ' 26.

16 קשה לתאר שאדם אחר בא אחרינו והגיה במחצה את גוסס הלכות גדולות על-פי הגוסס הישן בתלמוד, שכמעט נכחד במשך הזמן. ועוד שאם כך קרה, מסתבר שהיה מגיה בפעם הראשונה שמופיע 'ואשתך אמרה', ולא בפעם השנייה דווקא.

17 העניין של נסיונות כאלה להתאים את ספרות הגאונים לגוססאות המקובלות דורש מחקר יסודי ומקיף. כבר נתקלנו בתופעה הזאת בתשובת רב הילאי (בגוסס 'ואשתך אמרה').

18 לא נעלם ממני שחלק מן הדברים נאמר מלכתחילה רק בתורת השערה (פרידמן, עמ' 28–29). המעיין בהמשך יראה שדברי נוגעים לא רק לפרטים שהוצעו שם אלא גם להנחות שעליהן מתבסס השחזור.

19 פרידמן, עמ' 28.

20 שם, עמ' 23.

21 בנוגע לטענות סגנוניות אפשר תמיד לטעון שאין לנו שום ידיעות ברורות על סגנון התלמוד הבבלי בשלבי הקדומים, מפני שלא הגיעו לידינו. גם אפשר להדגיש בהקשר זה שבירושלמי,

ומה שמקשה עלי ביותר היא השאלה מי היה 'בעל הגמרא' האחרון הזה, שלדעת המחבר עיבד את סוגיית ב"מ — עיבוד די רציני — על-פי נוסח מאוחר שנודמן לו במסכת גיטין? הרי הנוסח הישן ('ואשתו אמרה') היה עדיין לפני רב הילאי (תחילת המאה ה'ט', ככל הנראה²²) וכנראה גם לפני בעל הלכות גדולות (אמצע המאה ה'ט'). גם הרי"ף מביא את הנוסח הישן²³. ועוד לדעת המחבר²⁴ (וכך דעתי נוטה) גם רש"י הכיר עדיין את הנוסח הישן, ודחה אותו. כלומר, הנוסח החדש לא נוצר לפני סוף תקופת הגאונים, אינו מתועד לפני זמנו של רש"י ואף בזמנו עדיין לא השתלט לגמרי. ומי הוא שהעני בתקופה מאוחרת כזאת לעבד סוגיות בצורה כה חופשית? ועוד צריכים אנו להניח, לדעתו של המחבר, שבשלב מאוחר עוד יותר העתיקו את הסוגיה החדשה מב"מ לגיטין (וכנראה באותו זמן מחקו את ה'לישנא אחרינא' שהיתה מקודם בגיטין — נקודה שהמחבר לא הזכיר אותה כלל). מאידך גיסא, רש"י כנראה כבר גרס כמו שאנו גורסים, גם בגיטין וגם בב"מ²⁵. גם בקטע מן הגניזה שהשתמש בו המחבר כבר גרס בעצם כנוסח שלנו, בעוד שהוא גורס 'ואשתו אמרה'!²⁶

וגם אם פרידמן צודק בקביעה הכללית, שלעיתים נשאר בכתבי-יד נוסח מקורי במימרה של אמוראים, בלי שתבוצע בה הגהה המחויבת מתוך סוגיית התלמוד שנוספה עליה,²⁷ האם ייתכן במקרה כזה שכל העיבוד מבוסס על אותה הגהה שהוגהה בסוגיה המקבילה? יתר על כן: מאיזו סיבה הגיהו בכלל בסוגיית גיטין?²⁸ לכך אין כל הסבר בשחזור שהציע המחבר.

בהתחשב בקשיים אלה שהערת עליהם נראה לי להציע פתרון אחר לשחזור נוסח הגאונים והשתל-שלות הנוסח לאחר-מכן. לדעתי, יש להניח שבנוסח הגאונים היה מבנה הסוגיה ביסודו כמו שהוא לפנינו. הם גרסו 'ואשתו אמרה' במקום 'ואשתך אמרה' שלפנינו; חוץ מזה אפשר לצמצם את השוני

- למשל, יש הרבה פעמים קושיות שנשארו בלי תרוצים. אבל בכך יוצאים לעולם שכולו השערות, מטיבם של הדברים.
- 22 שלושה גאוני סורא בשם הילאי נזכרו באיגרת רב שרירא: שניים בעמ' 114, במהדורת לוין, אחד ממש בסוף המאה ה'ח' ואחד כעשרים שנים אחר-כך; ואחד בעמ' 106, במהדורת לוין, בסוף המאה ה'ו' ובתחילת המאה ה'ח'. אבל מאחר שלא הגיעו לידינו כמעט תשובות גאונים מלפני זמנו של רב יהודאי (אמצע המאה ה'ח'), קשה מאוד להניח שתשובתנו שייכת לגאון הזה.
- 23 בנוגע לרי"ף, אפשר לדחות ולומר שניסח את דבריו על-פי ספר הלכות גדולות, אפילו נגד נוסח התלמוד שהיה לפניו — אבל זה נראה דחוק.
- 24 פרידמן, עמ' 23-24.
- 25 ואולי גרס עדיין 'ואשתו אמרה' במקום 'ואשתך אמרה' שבנוסחחנו.
- 26 חוץ מזה אין שינויים חשובים. לנוחיות הקורא אציין שבתצלום קטע זה שבמכון לתצלומי כתבי-היד העבריים שליד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים צריך לקפוץ מסוף העמוד הראשון (לפי הסדר שבתצלום) לראש העמוד האחרון.
- 27 אני כמעט בטוח שקיימות תופעות כאלה, אבל יש להבדיל בין מעשיהם של 'מעבדים' ומעשיהם של 'מעתיקים' מאוחרים יותר, שאמנם לא פעם שינו את פני הדברים אבל עשו זאת שלא בכוונה, על-ידי הכנסת גליונות לתוך הטקסט וכד'. נראה לי שמי שמתכוון לעבד טקסט גם יתאים את הנוסח לעיבוד; ודרך אגב, נראה לי שאין לצפות כלל להגיע על-פי הוכחות טקסטואליות לשלב קדם-סבוראי של התלמוד, וש אחרי תקופת הסבוראים אין לדבר עוד על 'מעבדים' אלא על 'מעתיקים' ו'מגיהים'. ואכמ"ל.
- 28 ובוודאי שהגהה כזאת, שמשנה את פני הדברים ומעוררת קשיים רציניים (בשלב הזה של סוגיית גיטין) לא נוצרה ולא שלטה בכל-כך הרבה טקסטים, לא-תלויים אחד בשני, אלא מתוך איוו סיבה חזקה למדי.

שבין גרסתם ובין גרסתנו לדבריו של רב אשי. ואני משער שלפני הגאונים היה הנוסח בדברי רב אשי בערך כך ²⁹:

אמר רב אשי הכי השתא אי אמרת בשלמא (אמר ר"נ אמר רבה בר אבוא אמר רב) משיגיע גט לידו מגורשת דאדיבורא דידה קא סמיך אי נמי לידה דאדיבורא דידה קא סמיך. ³⁰ אלא אי איתמר איפכא איתמר התקבל לי גיטי ואשתו אמרה הבא לי גיטי והוא אומר הילך כמה שאמרה ואמר ר"נ אמר רבה בר אבוא אמר רב אפילו הגיע גט לידה אינה מגורשת (משום ³¹ דעקר שליח שליחותיה לגמרי דאמר ליה שליח לקבלה הוינא להולכה לא הוינא ³²).

לדעתי, נוסח כזה הולם יפה מאוד את הידיעות שיש לנו מספרות הגאונים, ³³ ואין בו כשלעצמו שום קושי מיוחד, ³⁴ אלא שצריך עדיין לנסות ולהסביר איך התפתחו הנוסחאות לאחר-מכן. המעיין יראה שהשינוי העיקרי שבין נוסח זה לנוסחתנו הוא בסדר הדברים. נראה לי שהמעבד המאוחר רק העביר חלק מדברי רב אשי ממקום למקום (בלי שום כוונה לשנות את המובן; אלא — אולי — מתוך רצון להסמיך את עיקר תשובתו של רב אשי, דהיינו התיקון שלו, במסורת המקובלת, אל השאלה שעליה מוסב התיקון), ובכך יצר נוסח מעין זה:

אמר רב אשי הכי השתא אי אמרת בשלמא אי איתמר איפכא התקבל לי גיטי ואשתו אמרה הבא לי גיטי והוא אומר הילך כמה שאמרה ואמר ר"נ אמר רבה בר אבוא אמר רב אפילו הגיע גט לידה אינה מגורשת — השתא אי (אמר ר"נ אמר רבה בר אבוא אמר רב) משיגיע גט לידו מגורשת דאדיבורא דידה קא סמיך אי נמי לידה מגורשת דאדיבורא דידה קא סמיך (אלא התם משום דעקר שליח שליחותיה לגמרי דא"ל שליח לקבלה הוינא להולכה לא הוינא).

29 בנוגע לכמה פרטים ניסחתי על-פי כתבי-היד. הדברים שהכנסתי בסוגריים, אפשר לדעתי להסתדר בלעדיהם. ועיין גם לעיל, הערה 8, לאפשרות אחרת של שחזור.

30 אפשר שבשלב זה היה הנוסח הפוך: 'אי אדיבורא דידה קא סמיך משיגיע גט לידו מגורשת אי נמי אדיבורא דידה קא סמיך משיגיע גט לידה מגורשת'.

31 אפשר שצריך לנסח 'מאי טעמא' או להשמיט את המלה; הכנסתי אותה על-פי הנוסח המאוחר 'אלא התם משום'. ועיין להלן, בסוף הערה 32.

32 אולי המשפט הזה, או לפחות חלקו האחרון, לא היה לפני הגאונים בנוסח התלמוד, אלא היה פירוש שהתהלך בין הגאונים. הפירוש נמצא אמנם בתשובת רב הילאי ובפסקה השלישית של הלכות גדולות ד"ו. אבל בפסקה הראשונה שם נמצא פירוש שונה: 'מ"ט דשני שליח בשליחותיה ועקרה לשליחות לגמרי והוא ליה כמאן דאמר לה טלי גיטך מעל גבי קרקע ואע"ג דמטאי גיטא לידה לא מיגרשא' (עט ע"ג), וכעין זה נמצא גם בהלכות גדולות, הוצאת הילדסהיימר, עמ' 331. אם כל המשפט נכנס אחר-כך מגליון, אולי זה מסביר את הנוסח 'משום', ואולי יקל עלינו קצת גם בהבנת מעשה המעבד שאציע בקרוב.

33 בייתוד את לשונו של רב הילאי: 'ואמרינן בסופא אלא אי איתמר איפכא איתמר'. על הפסק שבספר הלכות גדולות עיין לעיל, בדברי על גקודה ד'.

34 לדעת פרידמן (עמ' 22) יש אמנם קושי, שהרי גם כשהאשה אמרה 'התקבל' והשליח אמר 'הבא' יש לומר שעקר את שליחותו. והוא חושב שרש"י 'נצטרך לחדש' ו'נאלץ להיזקק להבחנה החסרה מן הספר'. אבל החידוש הזה זהה עם דבריו של בעל הלכות גדולות 'מעוטי הוא דמעט בשליחו-תיה', וטמון גם בשחזורו של המחבר אף-על-פי שגם שם חסר מן הספר. הרי ברגע שאמרים 'כי מטי גיטא לידה מיהא תיגרש אלא אי איתמר איפכא איתמר', מוכרחים לעשות את ההבחנה הזאת — גם אם לא מפרשים אותה.

ובאמת, לדעתי, יש צורך בנוסח כעין זה כדי להסביר מה עמד מאחורי הנוסח שבקטע הגניזה, ³⁵ ששם נמצא כבר 'בשלמא (אי) איתמר איפכה קבל לי גיטי ואשתו אמרה הבא לי גיטי', אבל בלי התאמה להמשך. ונראה לי לשער שאחר-כך נפל משפט על-ידי טעות הדומות, ³⁶ ונוצר אותו נוסח לא-אפשרי שבקטע הגניזה — כלומר, בעצם אותו נוסח שנמצא לפנינו, אלא ששרדה פעמיים המלה 'ואשתו' כעדות על הנוסח הקדום. ואחרי שנוצר נוסח כזה (וזהו השלב הראשון שמתועד ממש), מובן מאליו שהיו צריכים להגיה 'ואשתך' במקום 'ואשתו', ³⁷ או להפוך את סדר הבבות, ³⁸ כדי להסיר את הסתירה הפנימית.

נפנה בסוף לשאלה שהעלו החוקרים, אם הסוגיה ראשונית בב"מ או בגיטין. אני מקבל בעצם את דברי המחבר, ³⁹ ש'הועבר הקטע ת"ש וכו' והוחדר לסוגיית גיטין. . . שברור מאד שהוא גוף זר שם'. מאחר שאינני מודה שהיתה אי-פעם 'לישנא אחרינא' בגיטין, יוצא לדעתי שהסוגיה ראשונית בב"מ. לפני זמנו של רב אשי, הקשו רב הונא בר חייא ורבא על דבריו של רב, מכוח ברייתות מסוימות, ותרצו 'בני הישיבה' שבמצב שעליו דיבר רב ייתכן שאפילו הגיע גיטה לידה אינה מגורשת, מפני שהבעל טעה וחשב שהשליח הוא שליח להולכה של האשה. ⁴⁰ רק בזמן שעסקו במשנת ב"מ והמציאו את האנאליזה של 'אדיבורא ידידה' — אדיבורא דבעל הבית', הגיע רב אשי למסקנה שאי-אפשר לשמור על המסורת המקובלת וצריך להפוך את לשון המקור שעליו מוסבים דברי רב. אחרי-כך הועבר הקטע ת"ש וכו' לגיטין (בהתאמה מינימאלית — השמטת הביטוי 'תא שמע', ואולי גם 'נפשוט מינה' במקום 'שמעת מינה'), ונסמך לדברי רב שכבר הופיעו שם. כל זה קרה לפני תקופת הגאונים, ורק את ההעברה מב"מ לגיטין יש לשייך אולי לתקופת הסבוראים. ⁴¹ לאחר זה חל שיבוש מקביל בסוגיות המקבילות, ⁴² שהשאיר בעקבותיו סימנים קטנטנים אבל ברורים (הנוסח 'ואשתו'). ואנחנו מאושרים במקרה הזה שיש בידינו מספיק נתונים כדי שנוכל באיון מידה שהיא לעקוב אחרי ההתפתחות המאוחרת ולנסות להחזיר את העטרה ליושנה.

35 כבר הסברתי לעיל מדוע קשה עלי לקבל את פירוש המחבר בתופעה הזאת — עיין לעיל, הערה 27, ובגוף דברי שם.

36 כאן יש בחירה מסוימת: אם מכניסים את המשפט שבסוגריים, אפשר לתאר טעות הדומות על-ידי 'רב נחמן. . . רב נחמן' או 'אמר רב. . . אמר רב'. או אפשר לתאר קפיצה מ'הגיע גט לידה' עד 'משיגיע גט לידה' (או שננסח גם במקום השני 'הגיע גט לידה'). אפשר גם לשחזר שלב זה בצורה קצרה יותר, כגון '... בשלמא אי איתמר איפכא השתא אי אמר ר"נ. . . וכאן הטעות יכולה להתרחש בנקל, וכמעט אפשר לומר שהיא מתבקשת.

37 כמו שעשו מגיהים שונים (פרידמן, עמ' 23-24).

38 כמו שעשה המגיה של קטע הגניזה (שם, עמ' 27).

39 שם, עמ' 29.

40 מה שאינו כן במצבים המתוארים באותן הברייתות — שם הבעל יכול להבין מעצמו שאין מינוי השליח על-ידי אשתו מועיל כלום, ולפיכך 'גמר ונתן לשום הולכה' אף-על-פי שלא פירש.

41 אפשר אפילו לשער שההעברה נעשתה על-ידי מעתיק מאוחר, ולפני הגאונים נמצאה הסוגיה רק בב"מ. אבל מלשוננו של רב הילאי 'איתמר הבא לי גיטי' אין זה נראה, שהרי בב"מ באים הדברים בהצעת 'תא שמע'. מכל מקום, אפשר שחלו ידיים בתשובה גם בנוגע לפרט זה, כמו שהגיהו 'ואשתך' במקום 'ואשתו'.

42 מסתבר שאם היו שתי סוגיות מקבילות וחלו שינויים באחת מהן, הגיהו גם את הסוגיה המקבילה לפי השינויים האלה. עיין גם בהערה הקודמת, להסבר אחר.